

מדיניות אחידה וצרכי המקום והזמן - לשאלת בקשת גשמים

שי פינקלשטיין
רב קהילת ניצנים

תלמוד בבלי מסכת תענית דף י עמוד א

משנה. בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר: בשבעה בו, חמשה עשר יום אחר החג, כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת.

גמרא. אמר רבי אלעזר: הלכה כרבן גמליאל. תניא, חנניה אומר: ובגולה עד ששים בתקופה. אמר רב הונא בר חייה אמר שמואל: הלכה כחנניה. איני? והא בעו מיניה משמואל: מאימתי מדכרינן ותן טל ומטר? אמר להו: מכי מעיילי ציבי לבי טבות רישבא! - דילמא אידי ואידי חד שיעורא הוא. איבעיא להו: יום ששים כלפני ששים, או כלאחר ששים? - תא שמע; רב אמר: יום ששים כלאחר ששים, ושמואל אמר: יום ששים כלפני ששים. אמר רב נחמן בר יצחק, וסימנך: עילאי בעו מיא, תתאי לא בעו מיא. אמר רב פפא: הלכתא, יום ששים כלאחר ששים.

רש"י מסכת תענית דף י עמוד א

ובגולה ששים - ובגולה אין שואלין עד ששים בתקופה, לפי שהוא מקום נמוך, ואין צריכים מטר כל כך.

מכי מעיילי ציבי לבי טבות רישבא - משעה שמכניסין עצים לאוצר לצורך ימות הגשמים, שכן היו נוהגין, לפי שהיו יודעין שזמן גשמים הוא משם ואילך, ולא היו יכולין לחטוב עצים ביער רישבא - צייד עופות, כמו אין פורשין רשכים ליונים (בבא קמא עט, ב), טבות - שם אדם כלפני ששים - ולא מדכרינן כלאחר ששים - ומדכרינן.

עילאי בעו מיא - העומדים בהרים צריכין יותר מים, מפני שהגשמים מתגלגלים ויורדין למטה תתאי לא בעו מיא - שמתכנסין כל מימי ההרים לבקעה, הכי נמי, רב שהיה מארץ ישראל כדאמרינן בעלמא (גיטין ו, א) מכי אתא רב לבבל, וארץ ישראל גבוהה מכל הארצות, משום הכי אמר כלאחר ששים, ובבבל, בגולה מתוך שאינן צריכין לגשמים - אין שואלין עד ששים לתקופת תשרי, וכן אנו נוהגים, שכל מנהגינו אחר בני בבל.

שו"ת הרא"ש כלל ד סימן י

ויהי בשנת חמשת אלפים ושבעים ושלש לבריאת עולם, נעצרו הגשמים ולא המטיר כל החורף אלא מעט מזעיר, ויקראו צום להתחנן לה' לתת מטר על פני האדמה. ויהי בליל ראשון של פסח אחרי תפלת ערבית, ואדוני אבי הרא"ש היה יושב על פתח ביתו, ואנחנו קצת מהחברים עומדין עליו מימינו ומשמאלו. ויאמר: עתה היה טוב לעורר הדבר אשר מעולם תמהתי עליו: למה לא יזכירו וישאלו הגשם עד שבועות? ויענוהו קצת מהחברים: טוב הוא שתודיע הדבר לזקנים ויעשו כן; וישר בעיניהם, וישלחו לחזן הכנסת להזכיר למחר הגשם. ויעשו כן, ויזכירו בני הכנסת הגדולה הי"ג מדות; ויהי קול, כהזכירו, והנה רעש מקצת החכמים אשר לא היה הדבר בעצתם, ויוציאו קול לאמר שלא היה ראוי להזכירו, שסימן קללה הוא. ויתאפק א"א הרא"ש ולא דבר ביום ההוא מאומה, עד ליל חולו של מועד. ויכתוב מגלת ספר לחזק דבריו וזה תרפה. על כי שמעתי כי יש תמהים על דברי, באתי לפרש מה שאמרתי, שאין ראוי לפסוק מלהזכיר ולשאל עתה ביום טוב הראשון של פסח. ולא מן כדו, אלא מכבר ימים רבים באשכנז נתרעמתי על שני דברים שראיתי שנוהגים בימים הללו. האחד, שאינן

שואלים הגשמים כתיקון. ואף על גב דאמרינן בפרקא קמא דתענית (דף י'): תניא, חנניא אומר: ובגולה עד ס' יום לתקופה; ואמר רב הונא בר חייא, אמר שמואל: הלכה כחנניה. ואנן בכל מילתא אזלינן בתר חכמי בבל ועבדינן כוותיהו, היכא דפליגי אהדדי חכמי בבל וחכמי ארץ ישראל, דתלמוד בכל חשבינן עיקר; ה"מ בדבר איסור והיתר וחייב ופטור טומאה וטהרה. אבל דבר התלוי בצורך השעה ואין בו שינוי לעבור על דברי תורה, ראוי לילך אחר השנים והמקומות והזמן. דבבל שוכנת על מים רבים ולא היו צריכין גשמים עד ס' לתקופה; או היה זמן הזרע מאוחר בבבל. אבל בארץ אשכנז, שזמן הזרע הוא מחצי תשרי ואילך, הדבר ידוע שאם לא ירדו גשמים מיד אחר הזרע שהוא מתקלקל, שהעופות והעכברים יאכלוהו כלו, למה לא נעשה כבני ארץ ישראל ששואלין הגשמים במרחשון, כרבן גמליאל? כי בדבר הזה אין מחלוקת בין בני בבל ובין בני ארץ ישראל, שיתנו אלו טעם לדבריהם שראויים לעשות כך, ואלו נותנין טעם לדבריהם שראוי לעשות כמותן; אלא שבבבל היו עושים כפי הצריך להם. והמשנה (שם/תענית/), שאומרת ששואלין במרחשון, נשנית בארץ ישראל, כפי הצריך להם. ואל תתמה: אחר שכתבתי שאין מחלוקת ביניהם, מה הוצרך שמואל לפסוק הלכה כחנניה? ד"ל =דיש לומר: = לפי ששנוי במשנה: ר"ג אומר: בז' במרחשון שואלים את הגשמים, ואמר ר' אלעזר: הלכה כר"ג; ה"א =הוא אמינא= אין לשנות בשום מקום ולעבור על דברי המשנה, וכמו שפוסק ר' אלעזר. קא משמע לן שמואל, שאין זה כעובר על דברי המשנה; שלבני ארץ ישראל נשנית המשנה, כפי מקומם וכפי צרכם. השתא הדברים קל וחומר: אם בני בבל עושים כפי מקומם וכפי צרכם בשינוי המשנה, כל שכן שבני אשכנז יעשו כפי צרכם שלא בשינוי המשנה. וכן מצינו, שכל המשנה לא נשנית אלא לבני ארץ ישראל ולפי צרכם. דפריך מהא דאמר ר' אסי א"ר יוחנן (שם/תענית/ ד:): הלכה כר' יהודא, דאמר: העובר לפני התבה ביום טוב האחרון של חג, האחרון מזכיר, אהא דפסק ר' אלעזר: הלכה כרבן גמליאל, דאמר: שואלין הגשמים בשבעה במרחשון; ואין חילוק בין שאלה להזכרה, כדמסיק בגמ'. ומשני: הא לן הא להו; דכני בבל אית להו פירי בדברא, וצריכין להביאן לבית אחר התג קודם שירדו הגשמים, ולפיכך אין שואלין עד שבעה במרחשון. איבעית אימא: הא והא בא"י; כאן בזמן שבהמ"ק קיים, וכאן בזמן שאין בהמ"ק קיים; אלמא, שכל אלו הזמנים אינן אלא לפי צורך המקום והזמן. והמנהג השני, שנהגין לפסוק מלשאל ולהזכיר ביום טוב הראשון של פסח; והדבר ידוע שבאשכנז עיקר קיום התבואה היא על ידי הגשמים שבין פסח לעצרת. והמשנה (שם/תענית/ דף ב') שאומרת שמפסיקין מיום טוב הראשון של פסח, לבני ארץ ישראל נישנית, כאשר הוכחתי, ולהם היה קציר שעורים בפסח, וגם החטים כבר עמדו בקמותיהם ואינן צריכין אלא להתיבש ולהתבשל עד עצרת, ולכך הגשמים סימן קללה הם. אבל באשכנז, שאי אפשר לתבואה להתקיים זולתי במטר שבין פסח לעצרת, סימן ברכה הוא להם; ולמה לא נשאל ונזכיר עד עצרת? ודיני חזרה, של מוריד הגשם, יהיה להם מעצרת ואילך, כמו לבני ארץ ישראל מפסח ואילך; כמו שהוכחתי, שכל ארץ וארץ לפי צרכה שואלת ומזכרת. דכמו שארץ ישראל ובבל חלוקים במנהגם בשאלה והזכרה, ואלו עושין לפי צרכן ואלו לפי צרכן, הוא הדין שאר ארצות, דמאי שנא? ועוד ראיה מהא (שם/תענית/ י"ד ב') דשלחו ליה אנשי נינוה לרבי: כגון אנן, דצריכי למטרא אפילו בתקופת תמוז, כיחידים דמינן ובשומע תפלה; אמרינן ליה, או כרבים דמינן ובברכת השנים אמרינן ליה? שלח להם: כיחידים דמיתו ובשומע תפלה; מיתיבי: אמר ר' יהודה: אימתי, בזמן שהשנים כתקנן וישראל שרויין על אדמתן, אבל בזמן הזה, הכל לפי השנים והמקומות והכל לפי הזמן; מתני' קא רמית עליה דרבי? רבי תנא הוא ופליגי! אלמא, דר' לא פליגי אלא בבני עיר אחת; אבל ארץ אשכנז, שהיא רחבת ידים, מודה ר' דשואלין [כל זמן שהם צריכין, וכיון ששואלין מפני הצורך, כ"ש] שמזכירין, דהזכרה נמי רצוי שאלה היא; דאמר ר' יוחנן: כל זמן שהוא שואל הוא מזכיר. כל אלו הדברים דנתי לפני רבותי באשכנז ולא היה אדם מערער לדברי; אלא שאמרו: אין אנו צריכין לשנות המנהג באשכנז, כי אין עצירת גשמים מצוי שם, והרבה

פעמים התבואה מתקלקלת מפני רוב הגשמים. כשיצאתי מאשכנז ועברתי דרך פרובינצא, שמעתי במונפישליר שהיו מזכירים הגשמים בז' במרחשון, וישר מאוד בעיני. ואמרתי לחכמי מונפישליר: תרצתם לי קושיא אחת; ולענין הפסקה מה אתם עושין? ואמרו, שעושין כמשנה, מיום טוב הראשון של פסח פוסקים; אמרתי להם: שמא אינכם צריכים מטר בין פסח לעצרת? אמרו לי, שהרבה הם צריכים, ואי אפשר לתבואה להתקיים בלא מטר. ואמרתי להם כל דברי, כאשר הם כתובים למעלה, וישרו מאד בעיניהם. אלא שאמרו: מה שאנו שואלין בשבעה במרחשון, כך הנהיגו חכמים הראשונים. ועל ההפסקה, לא נוכל לעשות דבר בשנוי מנהג, אם לא שיתקבצו חכמי הארץ; ויצאתי משם ולא ידעתי מה הסכימו לעשות. ובבואי הנה, ראיתי שיותר צריכין גשמים בין פסח לעצרת משאר מקומות. ואמרתי כמה פעמים לחברי, שראוי היה שלא להפסיק מלשאול ולהזכיר עד עצרת. כי עתה אני יודע, שכל הארצות שאני יודע, עיקר גשמיהם הם בין פסח לעצרת, ובדאי רבים נינהו. אלא שלא מלאני לבי לדבר כדברים הללו לשנות המנהג. ועתה, שראיתי כי בעונותינו הגשמים נעצרו, ונתקלקלו הזרעים, ומתענין בשביל הגשמים, ואף בשבתות וימים טובים, שאין מתענין. מזכירין שלש עשרה מדות ואומרים פסוקים של מטר. אמר לי לבי: עתה הגיע העת לתקן מה שנתאויתי זה ימים רבים, כי בודאי שישמעו לך בעת צרה כזאת; ואם יקיימו עליהם בשנה הזאת, יערב עליהם ולא ישובו ממנה. וכן בודאי היו עושים, אלא שהטו את לבכם והסברו את דעתם אחרונית. ומה שנתרעמו על השאלה, משום סימן קללה, גם לפי דעתם אכתי לאו סימן קללה עד שיצא ניסן. כדתנן (שם /תענית/ י"ב ע"ב): יצא ניסן וירדו הגשמים, סימן קללה הם. גם ממקום שבאו עוד לא מצאו, דיליף לה מקרא דשמואל: הלא קציר חטים היום וכו', ואי זה קציר (המגיע) קבוע עתה, שאין אנו צריכין למטר? ותו גרסינן עלה: אמר רבי יוסי בר אבין: הדא דתימא, כשלא ירדו להם גשמים בשכבר, אבל אם ירדו להם גשמים בשכבר, סימן ברכה הוא להם. והרמב"ם ז"ל כתב בפירוש המשנה כדברי, וזה נוסחו. עד מתי שואלין הגשמים, ר' יהודה אומר: עד שיעבור הפסח; התנא ששנה זה אליבא דרבי יהודה, אינו התנא ששנה המשנה שקודם זו; וכבר פסקנו למעלה הלכה כר"י והלכה כרבן גמליאל. וכל זה אינו אלא בארץ ישראל ובארצות שאוירים כאוירה. וכל מה שתראה שאומרים בזמני התעניות, אינו אלא בארץ ישראל ומה שהוא קרוב לאוירה. אבל בשאר ארצות, צריכה להיות השאלה בזמן שהם צריכים לגשמים באותה הארץ, ויעשו אותו זמן כאלו הוא שבעה במרחשון. ואם יהיו הגשמים מליד אחר אותו הזמן, צריך להתנהג בתעניות כפי זה; לפי שיש ארצות אין מתחילין בהם הגשמים אלא מניסן, ויש ארצות שיהיו בהם במרחשון. כי ימות החמה אינם טובים להם הגשמים, אבל הם מאבדין וממיתין. והיאך ישאלו אנשי הארץ הזאת במרחשון הגשמים, הלא זה שקר גמור! וכל זה סברא נכונה ונראית לעין; עכ"ל. ובחבורו כתב: משבעה ימים במרחשון שואלין הגשמים בברכת השנים כל זמן שמזכיר הגשם. במה דברים אמורים, בארץ ישראל, אבל בשנער ובסוריא ובמצרים ובמקומות הסמוכות לאלו והדומים להם, שואלים הגשמים ביום ששים אחר תקופת תשרי. מקומות שהם צריכין לגשמים בימות החמה, כגון איי הים הרחוקים, שואלין את הגשמים בעת שהם צריכים להם, בשומע תפלה. ולפום ריהטא משמע, שפירוש המשנה סותר מה שכתב בחבורו. כי בפירוש המשנה כתב: ובשאר ארצות צריכה להיות השאלה בזמן שהן צריכין לגשם באותה הארץ, ויעשו אותו זמן כאלו הוא שבעה במרחשון; אלמא ששואלים בברכת השנים. ובחבורו כתב שאיי הים שואלים הגשמים בשומע תפלה. והמדקדק בדבריו ימצאם מכוונים: כי בפ' המשנה כתב: ארצות, לפי שיש חלוק בין ארץ ישראל לבבל, לענין שאלה והזכרה, מזה גלמוד שאין נקראין רבים. אלא ארץ אחת. ואותם אומרים בזמן הצריך להם שאלה בברכת השנים. אבל בחבורו כתב: ומקומות שהם צריכין גשמים בימות החמה, כגון איי הים, ואינם נקראים ארץ בפני עצמן. הילכך כיחידים דמו ואומרים בשומע תפלה. והרי הוכחתי. והדבר ידוע שבאשכנז, שהיא ארץ גדולה מאד, וצרפת, וכל הארצות שמאשכנז עד הארץ הזאת, וזאת

בכלל, כלם צריכות מטר בין פסח לעצרת; ובודאי רבים הם, ויכולים לשאול בברכת השנים ולהזכיר הגשמים כבני ארץ ישראל בחורף. ובראותי כי הטו את לב הקהל לבלתי קבל ממני דברי אלהים חיים. גם אני חזרתי בי מלשאול ולהזכיר בבית הכנסת שאני מתפלל בו. אף על פי שהייתי יכול לשאול, אף על פי שאני יחיד, כיון שצורך רבים הוא, מכל מקום לא רציתי לעשות אגודות אגודות. ולא הייתי כותב בתול המועד, כי לא הורגלתי בכך, אלא שצורך שעה הוא מפני חלול שם שמים, וגם יש בדבר הזה קצת מצורך המועד. אשר בן ה"ר יחיאל ז"ל

שו"ת תורת חיים (מהרח"ש) חלק ג סימן ג-ר' חיים שבתי [מהרח"ש] נולד בערך בשנת ש"י (1550) בסלוניקי

שאלה. שלחו מתם מארץ רחוקה ממלכות בראזיל שהוא מקום רחוק מהקו השווה לצד דרום, שקוטב דרומי גבוה שם עשרים מעלות ויותר וקוטב צפוני נסתר להם תחת האופק עשרים מעלות ויותר, וימות השנה וכל סדר זמנים משתנה שם מקיץ לחורף שימות החמה להם מתשרי עד ניסן וימות הגשמים מניסן עד תשרי, והגשמים הם צורך להם מניסן עד תשרי ומתשרי עד ניסן אין להם צורך בהם, באופן שלצורך הזרעים ולפירות האילנות צריכים גשמים מניסן עד תשרי ומתשרי עד ניסן אין להם צורך בהם, וגדולה מזאת שאם יהיו להם גשמים מתשרי עד ניסן הוא רע להם הרבה, שבהיות שאין אויר אותו מקום טוב כמו מקומינו אנחנו יושבי צפון, אם יהיו גשמים מתשרי עד ניסן ירטיב האויר ונהפך לחולאים רעים, ומפני אלו הסיבות רוצים לשנות סדר תפלה בענין שאלה והזכרה ולשאול גשמים מניסן עד תשרי ושלא לשאול מתשרי עד ניסן, וכן בהזכרה להזכיר גשמים מניסן עד תשרי ושלא (לשאול) [להזכיר] מתשרי עד ניסן, על כן יורנו מורנו אם הדין עמהם ובאורו נראה אור

תשובה, הן אמת כי טרדותי רבו מכמה פנים, ומה גם בעירנו זאת מחמת בגדי מלכות שהשתרגו עלי על צוארנו והעיר נבוכה, ואין בידי לחפש בספרי הפוסקים כאשר עם לבבי, אך לדרישת השואל אומר בקיצור מופלג כפי מה שרשום בזכרוני בעיקר הדין לבד

ותחלת הכל אומר שכבר נודע שכתב הרא"ש ז"ל בתשובה עשירית כלל ד', והוא שדעתו נוטה דאף בימות החמה בזמן שהוא צורך להם לגשמים והם רבים שואלים על הגשמים בברכת השנים, ואף על גב דאמרינן בגמרא בסוף פרק קמא דתעניות [יד ע"ב] דאנשי נינוה שהיה צורך להם מיטרא בתקופת תמוז ושאלו לרבי והשיב להם כיחידים דמיתו ובשומע תפלה, דווקא התם שהוא עיר אחת אבל ארץ אחת כולה כמו ספרד בכללה או אשכנז בכללה אם צריכים למטר יכולים לשאול בברכת השנים כפי הצורך להם, והביא דבריו בטור או"ח ז"ל בסימן קי"ז

וגם רצה הרא"ש לפרש דברי הרמב"ם ז"ל באופן מסכים לדבריו, וזה שבפירוש המשנה [תענית שם] כתב עלה דההיא דרבן גמליאל דאמר בשבעה במרחשון שואלים על הגשמים ואמר ר"א הלכה כרבן גמליאל ז"ל, וכל זה אינו אלא בארץ ישראל ובארצות שאוירם כאוירם וכו', אבל בשאר ארצות צריכה להיות השאלה בזמן שהם צריכים לגשמים באותה הארץ ויעשו אותו זמן כאילו הוא ז' במרחשון, ואם ישוהו הגשמים מליד אחר אותו זמן צריך להתנהג בתעניות כפי זה, לפי שיש ארצות אין מתחילים הגשמים אלא מניסן ויש ארצות שיהיו במרחשון הקיץ והגשמים אינם להם טובים אלא ממיתים ומאבדים, והיאך ישאלו אנשי אותו המקום גשם במרחשון והלא זה שקר ואולת ע"כ. ובחבורו [תפילה פ"ב הט"ז] כתב משבעה ימים במרחשון שואלים הגשמים בברכת השנים כל זמן שמזכיר

הגשם, כמה דברים אמורים בארץ ישראל אבל בשנער וסוריא וכו' שואלים הגשמים ביום ששים אחר תקופת תשרי, מקומות שהם צריכים לגשמים בימות החמה כגון איי הים הרחוקים שואלים הגשמים בעת שצריך להם בשומע תפלה, וכתב הרא"ש על זה [כלל ד סימן י] דלפום ריהטא משמע שפירוש המשנה סותר למה שכתב בחבורו, כי בפירוש המשנה כתב ובשאר הארצות צריכה להיות השאלה בזמן שהם צריכים לגשם באותה הארץ ויעשו אותו זמן כאילו הוא ז' במרחשון אלמא ששואלים בברכת השנים, ובחבורו כתב שבאיי הים שואלים בשומע תפלה. והמדקדק בדבריו ימצאם מכוונים, כי בפירוש המשנה כתב ארצות לפי שיש חלוק בין ארץ ישראל לבבל וכו' שאין נקראים רבים אלא ארץ ואותם אומרים בזמן הצריך להם שאלה בברכת השנים, אבל בחבורו כתב ומקומות שהם צריכים גשמים בימות החמה כגון איי הים שאינם נקראים ארץ בפני עצמם, הילכך כיחידים דמו ואומרים בשומע תפלה ע"כ.

ולי הדיוט ופעוט נראה פירוש זה לדברי הרמב"ם דחוק מאד דבכי הא הוה ליה לפרושי, ובחבורו נראה מדבריו דבין בהזכרה בין בשאלה בברכת השנים מתפלת המוספין של יום טוב ראשון של פסח ואילך אין מזכירין ואין שואלים אלא טל, שהרי כתב וז"ל כל ימות הגשמים אומר בברכה שניה מוריד הגשם ובימות החמה מוריד הטל וכו' ומתפלת המוספין של יום טוב הראשון של פסח אומר מוריד הטל, הרי שכתב בהזכרה שמתפלת המוספין של יום טוב הראשון של פסח ואילך אומר מוריד הטל, וגבי שאלה בברכת השנים כתב מז' ימים במרחשון שואלים את הגשמים בברכת השנים כל זמן שמזכיר הגשם וכו', הא כל זמן שאינו מזכיר גשם דהיינו מתפלת המוספין של יום טוב ראשון של פסח שוב אין שואלין גשם בברכת השנים, ואם איתא לא לישתמיט לומר דגם אחר תפלת המוספין של יום טוב ראשון של פסח מזכירים ושואלים גשמים במקומות הצריכים גשם

אלא נראה ודאי דלהרמב"ם אחר תפלת המוספין של יום טוב הראשון של פסח אין מזכירים ואין שואלים בברכת השנים בשום מקום גשם, אך אם צריכים מטר שואלים בשומע תפלה וכמו שכתב מקומות הצריכים מטר בימות החמה וכו' שואלים את הגשמים בעת שצריכים להם בשומע תפלה, והרמב"ם מעת תפלת המוספין של יום טוב ראשון של פסח ואילך קרי ליה ימות החמה, וכמו שנראה מתחלת דבריו שכתב ובימות החמה מוריד הטל. וכתב עוד ובתפלת המוספין של יום טוב הראשון של פסח אומר מוריד הטל, וכן נראה מסתמיות דברי שאר הפוסקים. ומה שכתב הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה, לא נחית אלא לומר דאף בימות הגשמים כל זמן שהגשם רע להם אין שואלים שאין לאדם לשאול דבר שהוא רע לו. וכן נראה מתחלת דבריו ומסופם, דעלה דההיא דתנן [תענית י ע"א] בג' במרחשון שואלים את הגשמים רבן גמליאל אומר כז' בו כתב וז"ל, והלכה כרבן גמליאל וכל זה בארץ ישראל ומה שהוא קרוב לאוירם, אבל בשאר ארצות השאלה בזמן שהמטר טוב והגון באותו מקום וניתן אותו זמן כאילו הוא ז' במרחשון, כלומר דוקא בזמן שהמטר טוב והגון לאפוקי אם הוא רע הגשם, ומה שכתב שיש ארצות לא יתחילו הגשמים אלא מניסן וארצות שיש להם במרחשון הקיץ, כלומר שיש ארצות שמתחילים הגשמים מניסן וקודם לכן הוא רע, וגם יש ארצות שיש בהם במרחשון הקיץ והגשמים אינם טובים אלא ממיתים ומאבדים והיאך ישאלו הגשם במרחשון שהוא רע להם. באופן דלא נחית הרמב"ם ז"ל שם רק לומר שאין שואלים גשמים אף בימות הגשמים בזמן שהוא רע להם אלא בזמן שהוא טוב להם ואז שואלים כפי דינם, שאם הוא קודם תפלת המוספין של יום טוב ראשון של פסח אז מזכירין ושואלים גשם בברכת השנים, ואם הוא אחר מוסף של יום טוב ראשון של פסח וצריכים להם הגשם שואלים בשומע תפלה, וזה נראה נכון למודה על האמת. וכן ראיתי אחר העיון להרב כסף משנה שכתב קצת כעין זה

ועתה אבוא לענין פסקא דדינא בנדון דידן כפי מה שהוגד שלא היו אלא קצת יחידים שנתאספו בעיר אחת, ולא מבעיא למה שנראה מדברי הרמב"ם דכתיבנא אלא אף לדברי הרא"ש שהיה נוטה וכו'. הרי כתב דדוקא בארץ אחת כולה כמו ספרד בכללה או אשכנז בכללה, אבל בעיר אחת לבד אף בעיר גדולה כמו נינוה אסיק בגמרא דלא ישאלו אלא בשומע תפלה, ומה גם דאף הרא"ש כתב בתשובה הנזכרת שלא קבלו דבריו, וגם לא רצה לעשות מעשה לעצמו וכתב וז"ל, ובראותי כי הטו את לב הקהל לבלתי קבל ממני דברי אלהים חיים גם אני חזרתי בי מלשאול ולהזכיר בבית הכנסת שאני מתפלל בו, אעפ"י שהייתי יכול לשאול אעפ"י שאני יחיד, כיון שצורך רבים הוא לא רציתי לעשות אגודות אגודות. וכל זה לענין ימות החמה שהוא מחג הפסח עד חג הסוכות שאין להם להזכיר ולשאול גשם בברכת השנים, אך אם צריכים גשמים ישאלו בשומע תפלה, אמנם מזמן חג הסוכות עד חג הפסח כפי מה שבא בשאלה שהגשמים רע להם ומביא לידי חולי ודאי אין להזכיר ולא לשאול כלל גשם בשום אופן כל שהוא רע להם כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה, והכי גמי אמרינן בגמרא בפרק קמא דתעניות [ד ע"א] א"ר אסי א"ר יוחנן הלכה כר' יהודה וכו', ומי א"ר יוחנן הכי והתנן וכו' ואמר ר"א הלכה כרבן גמליאל וכו', עד אלא לא קשיא הא לן והא להו, מאי שנא לדידן דאית לן פירי בדברא, פירוש דלבני בבל אית להו תבואה ופירות בשדה כל תשרי אין מזכירין, ופריך לדידהו נמי אית להו עולי רגלים, כי קאמר ר' יוחנן בזמן שאין בית המקדש קיים, השתא דאתית להכי הא והא לדידהו ולא קשיא כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים. נראה מכל זה כל שיש נזק מצד הגשמים אין שואלים, והכי נמי אמרינן דבחג הסוכות שואלים מטר במוסף יום טוב אחרון ולא בראשון כמו בחג הפסח, משום דבחג הגשמים סימן קללה בימים הראשונים של חג

כלל הדברים שנראה שבאותו מקום הנזכר בשאלה אין להם להזכיר ולשאול גשם בברכת השנים בכל השנה מטעמא דכתיבנא, אלא אם יצטרכו גשמים בימות החמה מפסח ואילך ישאלו בשומע תפלה הנלע"ד הצעיר חיים שבתי

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן קיז סעיף ב

יחידים הצריכים למטר בימות החמה, (ח) אין שואלין אותו בברכת השנים, <ב> אלא (ט) ג בשומע תפלה, ואפ"י עיר גדולה כנינוה או ארץ אחת כולה כמו ספרד בכללה, או אשכנז בכללה, כיחידים דמו בשומע תפלה; * ומיהו אם בארץ אחת כולה * ד הצריכים מטר בימות החמה, * טעה בה יחיד * ושאל מטר בברכת השנים, (אם רוצה) (י) חוזר ומתפלל בתורת נדבה בלא שאלה בברכת השנים (אבל אינו (מחויב לחזור (יא) [ו] כלל), (ב"י בשם מהרי"א והרמב"ן והר"ן סבירי להו כהרא"ש

משנה ברורה סימן קיז ס"ק ת

(ח) אין שואלין אותו - ואף דאיתא לקמן בסימן קי"ט דאם היה צריך לפרנסה אומרה בברכת השנים) :שאני פרנסה שהוא דבר הצריך לכל ואין בו היזק לשום אדם [ג] אבל מטר יש בו היזק לשאר ארצות

(ט) בש"ת - ונראה [ד] דלפ"ז דכ"ש שיש לנו לשאול מטר בש"ת אחר ז' מרחשוון או בין פסח לעצרת) במקומות הצריכין לכך דהא אפילו בתקופת תמוז דסימן קללה הם שואלין בש"ת. כתב ט"ז הא דצבור מותר להתפלל בש"ת היינו כשמתפללין בלחש אבל לא יאמר אותו הש"ץ בקול רם אפילו בש"ת [ה]

ומנהגנו כהיום שאומר הש"ץ בש"ת אבל אינו אומר ותן טל ומטר לחוד כ"א בפסוקים ושאר לשונות וכבר נדפס בסידורים. ובשבת ור"ח ויו"ט [ו] מזכירין י"ג מדות ואומרים מזמורי תהלים של מטר כדאיתא בסידורים

שו"ת יחזה דעת חלק א סימן עג

שאלה: ידועה ההלכה שבארץ ישראל מתחילים לשאול ולבקש טל ומטר בתפלה בברכת השנים החל מיום שבעה בחשון, ואילו בחו"ל אין שואלים את הגשמים אלא לאחר ששים יום מתקופת תשרי, (דהיינו מליל י"ג כסלו והלאה). מה דינו של תושב ארץ ישראל היוצא בימים אלה לחו"ל לחדשים מספר, האם יפסיק לשאול טל ומטר כשיגיע למחוז חפצו בחו"ל, וינהוג כמנהג המקום שהלך לשם, או מכיון שכבר התחיל בא"י לשאול טל ומטר עליו להמשיך בזה גם בהיותו בחו"ל. ומה דינו של תייר שבא מחו"ל לישראל, ועומד לחזור למקומו בעוד מספר ימים, האם ישאל טל ומטר כמנהג ארץ ישראל, או לא?

תשובה: ראשית עלינו להסביר הטעם שחילקו חז"ל בדין זה בין א"י לחו"ל. ונקדים תחלה הסבר למה שאין אנו מתחילים לשאול טל ומטר בברכת השנים אלא החל משבעה בחשון, ואילו הזכרת גשמים בתפלה משיב הרוח ומוריד הגשם, אנו מקדימים אותה ליום חג שמיני עצרת, שהוא יום שמחת תורה, שאז היא עונת גשמים, כמבואר ריש תענית. והנה הטעם מבואר במשנה (תענית י' ע"א), לפי שבזמן שבית המקדש קיים היו נוהגים כל קהלות ישראל מכל ארצות פזוריהם לעלות ליראות את פני ה' שלש פעמים בשנה, ובחג הסוכות לא היו יוצאים לחזור לבתיהם אלא לאחר חג שמיני עצרת, והיה דרוש להם זמן של כשבועיים ימים, בכדי שיספיקו להגיע אל חצריהם וטירותם. ולכן אמרו חז"ל שאין לבני א"י לשאול ולבקש רחמים על הגשם עד יום שבעה בחשון, כלשון המשנה: עד שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת. ולא ידביקם הגשם בעודם בדרך הביתה. ורק לומר משיב הרוח ומוריד הגשם שהוא שבח להקב"ה, מתחילים מיום חג שמיני עצרת, שהוא עונת גשמים. ולפי דעת הרי"ף והרמב"ם גם לאחר חרבן בהמ"ק = בית המקדש = אין שואלים את הגשמים בברכת השנים אלא החל משבעה בחשון, והסביר הר"ן טעמם ונימוקם, לפי שגם לאחר החורבן היו נקבצים ובאים מכל הסביבות לעלות לרגל לירושלים. ובייחוד אל שריד בית מקדשנו הכותל המערבי, כמאמר חז"ל במדרש רבה על הפסוק הנה זה עומד אחר כתלינו, זה הכותל המערבי שלא זוהי שכינה משם לעולם, שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים. וכן אמרו עוד במדרש שיר השירים, הנך יפה רעיתי, זו כנסת ישראל, שהיא יפה בעלייתה לרגל, שנא' מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב. הנך יפה עיניך יוניים. מה יונה זו אף על פי שניטלו גוזליה אינה נוטשת שובכה לעולם, כך ישראל אף על פי שחרב בהמ"ק וגלו ישראל מעל אדמתם, לא ביטלו מצות עליה לרגל שלש פעמים בשנה. וראה עוד בשו"ת התשב"ץ ח"ג (סי' ר"א). ובשו"ת חתם סופר (חיו"ד סי' רל"ג). ובשו"ת מהר"ץ חיות (סי' ע"ד). ולכן אף לאחר החורבן אין שואלים את הגשמים עד שבעה בחשון, בכדי שיספיקו עולי רגלים לחזור לביתם, עם נשיהם וטפם. ולא יעצרום הגשם. וכן פסק ראבי"ה (סי' תתמ"ח) שגם בזה"ז = בזמן הזה = אין שואלים את הגשמים עד ז' בחשון. וכן פסק האור זרוע ח"ב (סי' ת'). והראב"ן בספר המנהיג (סי' נ"ו). וכן פסקו הטור והשלחן ערוך א"ח/ (בסי' קי"ז ס"א). (וזאת בניגוד למ"ש הרמב"ן והארחות חיים שבזה"ז שואלים את הגשמים בא"י ממוצאי חג שמיני עצרת, הואיל ובטלו עולי רגלים). לעומת זאת בחו"ל שבדרך כלל אין הגשמים נחוצים להם כל כך בימים אלה אין להם לשאול טל ומטר עד אחר ששים יום מתקופת תשרי, שהוא יום י"ג בכסלו

וכעת נבוא לעצם השאלה, בדין תושב ישראל הנוסע לחו"ל אם ימשיך לשאול טל ומטר בחו"ל, הנה בשו"ת הרדב"ז ח"ה (סי' ב' אלפים ונ"ה), העלה שכל שדעתו לשוב בעונת הגשמים, ישאל טו"מ = טל ומטר = כבני א"י, ואם השאיר בא"י אשה ובנים, אף על פי שאינו חוזר אלא עד לאחר הפסח, שואל טו"מ כבני א"י. וכן פסק המהריק"ש בשו"ת אהלי יעקב (סי' פ"ז). וכ"כ הרב המני"ח בשו"ת הלק"ט ח"א (סי' ע"ד). ואף על פי שהגר"ש אבוהב בשו"ת דבר שמואל (סי' שכ"ג), סובר, שתושב א"י שנסע לחו"ל עליו לנהוג כמנהג המקום שנמצא שם, וכן דעת כמה גדולים מהאחרונים, שהובאו בס' יד אהרן (סי' קי"ז), מכל מקום אם התחיל כבר לשאול טל ומטר בעודנו בא"י גם הפוסקים הנ"ל יודו שימשיך לשאול טל ומטר, וכמו שכתב מרן החיד"א בברכי יוסף (סימן קי"ז סק"ו), שאם לא יעשה כן, נמצא דהוי כחוכא ואיטולא, שבכל פעם משנה נוסח תפלתו, חדשים לבקרים. וכן פסק עוד בספרו עבודת הקודש (קשר גודל סימן ט"ז אות ט'). וכן הסכימו בשלמי צבור (דקכ"ט ע"ג), ובחסד לאלפים (סי' קי"ז אות י"ד) ועוד. אמנם מצאנו להגאון מהר"ש ויטאל בשו"ת באר מים חיים (סי' ה'), שנדפס מחדש, שהעלה בפשיטות שאע"פ שהתחיל לשאול טו"מ בז' בחשון בעודנו בא"י, ואח"כ שם לדרך פעמיו והגיע למצרים וסביבותיה שאין שואלים טו"מ עד יום ס' לתקופה, כל שנכנס לתחום המקום ההוא צריך להפסיק לשאול טו"מ ויתפלל כאנשי המקום שנמצא שם. (וראה עוד בפתח הדביר ח"ב די"ח ע"ג, שהביא קיצור תשו' מהרש"ו וע"ש). ונראה שלא ראה דברי הרדב"ז ומהריק"ש הנ"ל. ולענין מעשה נראה שהעיקר כדברי מרן החיד"א שעכ"פ כשהתחיל לשאול טל ומטר בעודנו בא"י, ויצא לחו"ל, ימשיך לשאול טל ומטר בברכת השנים, ורק אם הוזמן להיות ש"צ, אף על פי שבתפלת י"ח בלחש ישאל טו"מ בברכת השנים, בחזרת הש"צ יאמר ברכנו כמנהג המקום שנמצא שם

ולענין תייר שבא מחו"ל לא"י בימים אלה, אף על פי שדעתו לחזור בקרב ימים, צריך לשאול טל ומטר בברכת השנים החל משבעה בחשון, כמנהג המקום שנמצא שם, וכמבואר בדברי מהרש"ו בשו"ת באר מים חיים (סי' ה'). ובשו"ת דבר שמואל אבוהב (סי' שכ"ג). ובשו"ת שדה הארץ ח"ג (חאו"ח סי' י"ג). ובס' תפלה לדוד עמאר (סי' רנ"ב) ועוד. וכשיצא מן הארץ ישאל טל ומטר בשומע תפלה, מפני שנחלקו הפוסקים בזה, ראה בשו"ת באר מים חיים שם, ובס' מנחת אהרן (דקל"א ע"ד), שפסקו, שעליו להפסיק לשאול טל ומטר, שהרי הוא יחיד לגבי הצבור שבחו"ל, ולעומתם דעת מרן החיד"א בברכי יוסף, וכן בס' שלמי צבור, וחסד לאלפים שם, שימשיך לשאול טל ומטר בברכת השנים, שמכיון שהתחיל לשאול טל ומטר בארץ ישראל לא יפסיק, ולכן טוב שישאל טל ומטר בשומע תפלה, כדין יחיד השואל צרכיו בשומע תפלה. וראה בשו"ת נשמת חיים אבולעפיא (חאו"ח סי' ז'). ובשו"ת זכור לאברהם אביגדור (חאו"ח סי' כ"ב). ובספר מעיל שמואל פלורנטין (בפ"ב מהלכות תפלה). ובשו"ת אגרות משה מה"ת (חאו"ח סי' ק"ב). והשי"ת יקבל תפלתינו ברצון ויברך לנו את שנתנו בגשמי רצון ברכה ונדבה.

